

VICENT TEROL GRAU*

VALORACIÓ SOCIO-DEMOGRÀFICA
D'UN RECOMPTE FISCAL
INCOMPLET DEL REGNE DE
VALÈNCIA (1667)

RESUMEN

La finalidad fundamental del presente trabajo es la de mostrar las cifras de población de una parte importante de las localidades del antiguo Reino de Valencia, según una relación vecinal hecha en 1667 con motivo de un matrimonio de la realeza española.

El carácter fiscal de este Vecindario nos ha permitido estudiar algunos rasgos sociales (la pobreza) y demográficos (viudedad, población eclesiástica y militar), así como evidenciar el crecimiento de la población valenciana en los comienzos de la segunda mitad del siglo XVII, momento en el que consideramos que se habría de situar el despegue demográfico del País Valenciano moderno.

ABSTRACT

The purpose of this study is to show the population figures of a very important section of the old Kingdom of Valencia. The study has been done taking into consideration the neighbourhood of the area, that was carried out because of a Spanish royal wedding.

The fiscal character of the said neighbourhood has allowed to point out some special features (poverty) and demographics (widowhood, ecclesiastical and military population), and based on it, to prove the definitive take off of the Valencian population at the beginning of the second half of the XVII Century, when we consider that the demographic increase of modern Country of Valencia took place.

El present estudi té com a objectiu fonamental donar a conèixer una relació de veïns feta el 1667 al Regne de València. Al mateix temps, hem utilitzat algunes dades de la comarca de la Ribera del Xúquer per a poder aprofitar aquest recompte des del punt de vista socio-demogràfic.

La font que ens serveix de base per aquest treball és un manuscrit, amb

---

* Departament d'Història i Institucions Econòmiques. Universitat de Barcelona.

deficient o nul·la paginació, que es troba a l'Arxiu del Regne de València¹, on es detalla una bona part dels pobles d'aquest territori durant el començament del darrer terç del segle XVII. Al full de cada localitat hi ha un llarg encapçalament on s'especifica que és un manifest de tots els veïns i habitants, els quals es relacionen a continuació de forma nominal, ja que la finalitat del recompte era la de pagar per al "*maridache de la Serenissima Infanta doña Margarita de Austria ab lo Serenissim Leopoldo segon Rey de Romans y emperador de Alemania*".

L'aveïnament es realitzà durant el mes de gener de 1667, al voltant del dia 7, i fou fet pels Justícies i Jurats dels diferents pobles. Posteriorment, es varen entregar al notari Nicolau Castells, el qual tenia poders del Comissari Reial i del Tresorer de Sa Magestat. A cada municipi li va correspondre pagar una determinada quantitat de lliures valencianes, segons el número de veïns que comptava cadascun. Finalment, les relacions veïnals foren enviades entre el mateix gener i el març, tot i que el pagament fou posterior.

El nombre de nuclis de població que hi figura és de 138, encara que alguns quedaren englobats en un sol. Cal notar que les localitats que s'esmenten pertanyen a les comarques centrals i meridionals, mentre que de les del nord no hi consta cap poble, així com tampoc és citada la ciutat de València (veure mapa). A més, no hi ha un vertader ordre alhora de relacionar els pobles.

A part dels veïns pagadors, s'especifiquen aquells que són vídues, i, en alguns municipis, s'esmenta l'ofici de cadascun. Per altra banda, els veïns queden inscrits en cinc llistats: eclesiàstics, cavallers, militars, pobres i pagadors. Dins de les relacions de pobres també es concreta quan hi ha alguna vídua.

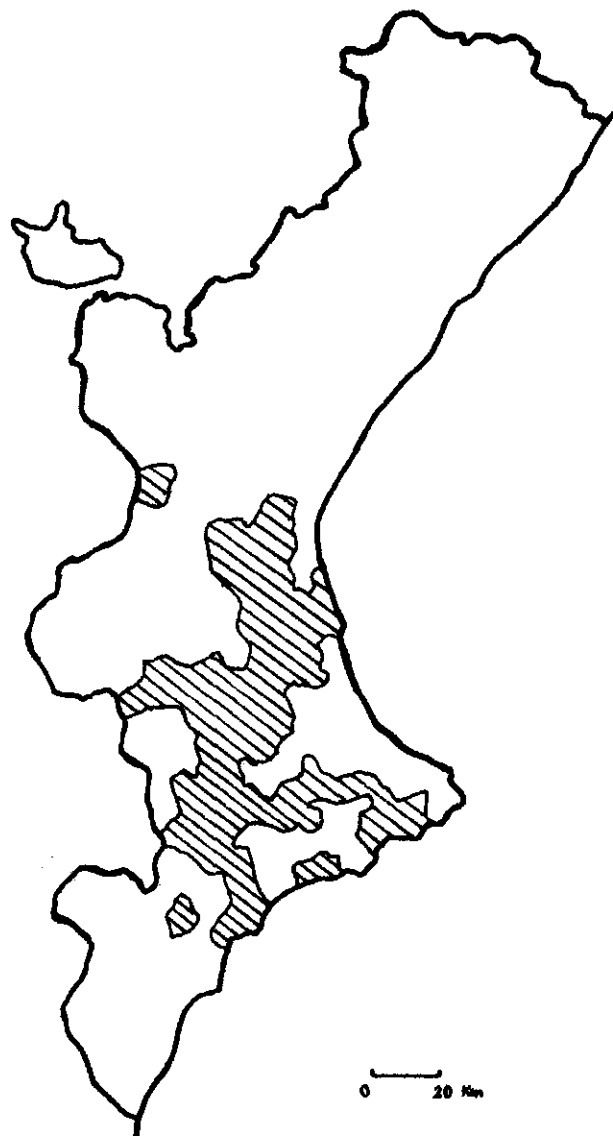
En l'Apèndix final incloem tota la relació dels pobles d'acord amb l'ordre que apareix al manuscrit, assenyalant totes les dades que ens ofereixen els fulls. Els hem agrupat per comarques i respectat l'ortografia original.

1. FIABILITAT DEL RECOMPTE

És clar que la valoració que en principi podem fer d'aquest recompte és la mateixa que ens mereix qualsevol relació veïnal feta en època pre-estadística i amb un caràcter fiscal. Tanmateix, això no ens pot privar de realitzar una valoració crítica aplicant dos procediments, com són l'aplicació del test de J. Dupâquier, anomenat de la freqüència de la xifra de les unitats, i el contrast amb un altre recompte pròxim en el temps, com és l'efectuat el 1646.

- a) *Segons el test de Dupâquier*, hem de calcular els percentatges de les xifres acabades en zero i en número parell, essent més bona la qualitat del cens quan més s'aproximen al 10 i al 40 per 100, respectivament. Si els percentatges d'ambdues xifres superen el 20 i el 50 per 100, el recompte és considerat deficient.

¹ ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA, Secció Generalitat, Signatura 4973.

Mapa de l'antic Regne de València amb els límits de l'època foral. En ratllat es representa l'àrea territorial aproximada que inclou el recompte fiscal de l'any 1667

Les comarques que parcialment compren són les de:

L'Alacantí
El Comtat
La Safor
La Costera
Canal de Navarrès

Marina Baixa
L'Alcoià
Ribera Baixa
L'Horta
Vinalopó Mitjà

Marina Alta
Cull d'Albaida
Ribera Alta
Foia de Bunyol

Aplicat aquest procediment als 138 nuclis de població del manuscrit, ens dóna els següents resultats: 4'34 per 100 de localitats acabades en zero; 46'37 per 100 d'acabades en xifra parell, i el 49'29 per 100 restant en senar. Aquests percentatges fan pensar que les xifres de població d'aquest recompte entren dins dels marges de la lògica pre-estadística, ja que no superen els límits que els rebutjaria, encara que un, el 4'34%, quedaria una mica lluny de la norma, i l'altre, el 46'37%, es dirigeix cap a un punt crític. De tota manera, considerem que són dos percentatges mínimament acceptables, sempre dins d'unes reserves lògiques, sobretot si pensem que són llistats nominals i no totals de xifres.

- b) Entre aquest aveïnament i els ordenats el 1646 per la Generalitat i el comte d'Oropesa, aleshores virrei, hi ha algunes semblances. Així, amb aquest darrer els pobres també se separen en un llistat a part, i el mateix ocorre amb els eclesiàstics. Quant al primer, tenen en comú haver-los fet les autoritats civils, jurats i justícies. D'aquesta manera, i essent de la mateixa opinió que P. Pérez Puchal², hem triat com a recompte comparatiu el realitzat per la Generalitat, ja que, a la fi, són les mateixes autoritats que els van fer.

La confrontació dels recomptes la fem a dos nivells, global i comarcal. En el primer cas, si comparem l'aveïnament del 1667 amb el del 1646, observem les següents característiques:

- 1) Augment del conjunt de la població, passant dels 16.259 veïns que hi havia el 1646 en els 131 nuclis coincidents a 17.137 veïns el 1667, amb un increment del 5'4 per 100, sempre però que acceptem com a bones les xifres censals i utilitzem el coeficient 4 per a tots dos recomptes.
- 2) Una modesta taxa acumulativa anual del 0'25 per 100, però que corrobora que l'augment demogràfic del País Valencià començà en els primers anys de la segona meitat del segle XVII, molt abans de la creença que hi havia sobre una recuperació de la població valenciana produïda els anys 80 d'aquest mateix segle.
- 3) Dels 131 pobles confrontats n'hi ha un total de 81 que augmenten la seua població, 45 la disminueixen i 5 no la varien, cosa que reafirmaria el punt anterior sobre un creixement avançat dos o tres decennis.

Com és natural, aquesta mena de comparació no ens demostra la fiabilitat del recompte, raó per la qual relacionarem ara les taxes de natalitat de diversos pobles de la Ribera del Xúquer ens els dos anys censals. Per a esbrinar-les hem

---

² PÉREZ PUCHAL, P. (1976): *Geografía de la población valenciana*, L'Estel, València, pp. 28-30.

seguit per als batejos l'esquema 4-1-5, essent l'1 l'any del recompte, i situant el valor mitjà dels batejats durant el decenni en el cinquè terme. Aquesta comparació de taxes ens pot donar uns valors que, segons la seua anomalia, són o no rebutjables. Afegirem que per a la transformació de veïns en habitants hem utilitzat l'índex multiplicador 4 per al recompte de 1646, mentre que per al del 1667 hem fet servir el 4'25. La rao de l'augment del coeficient estaria en un major nombre absolut i relatiu de naixements per matrimonis celebrats, com després veurem.

QUADRE I

Natalitat de la Ribera del Xúquer, 1646 i 1667 (per 1.000)

	1646	1667
Algemesí	43'5	50'8
Carcaixent	50'9	52'0
L'Énova	48'8	49'6
Manuel	63'4	52'6
Polinyà	33'6	49'4
Torís	36'5	40'8
Conjunt	45'7	49'9

Elaboració pròpia a partir de les dades dels llibres de batejats de les sis parròquies esmentades.

Del quadre anterior observem com la taxa de natalitat del 1646 per al conjunt de les sis localitats s'ajusta més al límit normal d'una població d'antic règim que no pas la del 1667, la qual se situaria en un límit lleugerament superior. Si estudiem, però, les taxes locals podem apreciar una major irregularitat en el recompte del 1646, on Polinyà i Torís disposen d'uns índexs realment baixos, sobretot Polinyà, mentre que Manuel enlaira excessivament la seua taxa.

En el recompte del 1667 hi ha més homogeneïtat, tot i que considerem, en principi, que la natalitat és alta, excloent-hi Torís, que s'adapta perfectament a la normalitat. De tota manera, i malgrat les elevades taxes, no tenim cap dubte en afirmar que la natalitat era bastant més alta el 1667 que el 1646, ja que a nivell de tot el País Valencià el nombre de fills per matrimoni passà de 3'66, durant el decenni 1640-1649, a 4'43 en el període 1660-1669³. Aquest increment de la descendència matrimonial és encara més evident en el cas de la Ribera, com podem veure en el quadre següent.

³ PÉREZ GARCÍA, J.M. Y ARDIT LUCAS, M. (1988): Bases del crecimiento de la población valenciana en la Edad Moderna, dins dels *Estudis sobre població del País Valencià*, Actes de les I Jornades d'Estudi sobre la Població del País Valencia, Edicions Alfons el Magnànim, València, p. 217.

QUADRE II

Descendència matrimonial a la Ribera del Xúquer, 1646 i 1667.

	<u>1642-1651</u>	<u>1663-1672</u>
Algemesí	4'2	4'8
Carcaixent	3'0	5'0
L'Énova	2'3	4'3
Manuel	3'5	3'5
Polinyà	3'5	4'4
Torís	4'7	4'1
Conjunt	3'4	4'6

Elaboració pròpia.

Les xifres del quadre anterior ens mostren com, en els pobles de la Ribera que hem estudiat, hi hagué un considerable increment del nombre de fills per matrimoni, el qual ens demostraria, una vegada més, que la natalitat experimentà entre els dos anys censals un augment certament notable.

A continuació, i amb tal de conèixer el creixement vegetatiu dels pobles riberencs que ens serveixen d'exemple, veurem l'evolució de la mortalitat.

QUADRE III

Mortalitat a la Ribera del Xúquer, 1646 i 1667 (per 1.000)

	<u>1642-1651</u>	<u>1663-1672</u>
Algemesí	29'0	30'8
Carcaixent	38'4	36'4
L'Énova	62'2	55'4
Manuel	72'9	57'3
Polinyà	39'4	40'4
Torís	27'8	35'3
Conjunt	37'8	37'1

En els pobles on es nota la incidència de la pesta del 1648-49, hem eliminat aquests anys per a que no distorsionen el període.

En el cas de l'Énova, la mortalitat correspon al període 1650-1659; en Manuel, a 1647-1656 i 1668-1677, respectivament.

Com veiem, la taxa de mortalitat global és molt semblant en ambdós períodes, essent els índexs locals més homogenis i baixos el 1663-72, tret de Polinyà i Torís. Així i tot, hi ha taxes anòmales per la seua elevació (l'Énova, Manuel i Polinyà) que s'explicarien per una major incidència d'una pujada de les defuncions (4 o 5 enterraments més) en una població absoluta inferior als 300 o menys habitants.

El creixement vegetatiu, tal com reflecteix el quadre següent, també tingué variacions.

QUADRE IV

Creixement vegetatiu a la Ribera del Xúquer (o/oo)

	1646	1667
Algemesí	14'5	20'0
Carcaixent	12'5	15'6
L'Énova	-13'4	-6'2
Manuel	- 9'5	-5'3
Polinyà	- 5'8	9'0
Torís	8'7	5'5
Conjunt	8'9	12'8

Elaboració pròpia.

També en el cas de l'increment vegetatiu, l'augment demogràfic és palès. Ara bé, si acceptem un creixement del 12'8 per 1.000 per al 1667 haurem de creure que l'aportació immigratòria, almenys per a Carcaixent i Algemesí, fou d'alguna importància, ja que els saldos d'aquestes viles són certament notables. De fet, sabem que durant el darrer terç del segle XVII les terres per al conreu, tant les de secà com les de regadiu, augmentaren en aquestes dues localitats, creant-se així uns majors rendiments agrícoles que serviren com uns atractius mercats de treball local⁴.

En resum, si prenem una taxa de natalitat entre el 40 i 42 per 1.000, taxes molt pròximes per defecte a la realitat demogràfica dels anys 60 del segle XVII, creiem

⁴ Per a Carcaixent, les dades sobre l'increment de les terres de regadiu les hem tretes de la Tesi de Llicenciatura inèdita de FERNÁNDEZ ROS, J.M. (1982): *La població de Carcaixent: un estudio de demografía histórica (1700-1930)*, Depart. d'Història Contemporània, Universitat de València. Per Algemesí, les dades pertanyen a la Tesi Doctoral de DOMINGO i BORRÁS, J.A. (1990): *Estructura agrària i actituds polítiques en un poble de la Ribera Alta del Xúquer: Algemesí, 1600-1875*, Depart. d'Història Contemporània, Universitat de València.

que el recompte fiscal de 1667 tindria un grau d'ocultació mínim del +19 per 100 i un màxim del +25 per 100. Un percentatge mitjà d'omissions del +22 per 100 podria ser bastant fidel per a rectificar a l'alça la població riberenca, en particular, i la valenciana, en general.

Cal dir, que alguns dels censos pre-estadístics considerats com a molt fiables, com el de Floridablanca, també han estat detectades omissions (entre el 4 i 10 per 100). En tot cas, haurem de tenir en compte la individualitat de cada poble, però sense cap rebuig a priori de les xifres que dona l'aveïnament del 1667. L'aplicació concreta que hem fet sobre una comarca, la Ribera del Xúquer, ens demostra alguns encerts evidents.

Finalment, si utilitzem uns coeficients transformadors de veïns en habitants diferents (4 per al 1646 i 4'25 per al 1667), una subestimació del +20 per 100 en el recompte de 1646 i del +22 per 100 com a percentatge d'ocultació del de 1667, ens trobem amb una taxa d'increment acumulatiu anual del 0'62 per 100 entre 1646 i 1667, que mostra amb més realitat que el creixement de la població valenciana era ja un fet durant aquests anys, almenys per a la part de població que coneixem.

2. ASPECTES COMARCALS

Excloent-hi l'Alt Vinalopó i la Plana d'Utiel, incorporades al País Valencià durant el segle XIX, hi ha representades al recompte un total de 14 comarques, és a dir, el 46'6% de les 30 que en comptabilitza el Nomenclàtor Geogràfic del País Valencià fet el 1970, d'on hem tret la divisió comarcal que seguim en aquest estudi. Tanmateix, no hi ha cap comarca que incloga tots els municipis que la formen, i, com ja hem dit abans, no hi ha cap poble de les comarques que constitueixen la regió de Castelló, i solament disposem d'1 i 2 municipis de les regions d'Oriola i Requena-Sogorb, respectivament.

QUADRE V

Comarques i municipis representats el 1667

	Total Municipis	Municipis representats	% de representats
L'Alacantí	10	6	60
Marina Baixa	23	8	34'7
Marina Alta	29	6	20'6
El Comtat	24	14	58'3
L'Alcoià	12	7	58'3
La Vall d'Albaida	34	14	41'1
La Safor	31	4	12'9
Ribera Baixa	11	8	72'7

	Total Municipis	Municipis representats	% de representats
Ribera Alta	34	19	55'8
La Costera	19	16	84'2
L'Horta	44	12	27'2
Foia de Bunyol	9	1	11'1
Canal de Navarrès	9	1	11'1
Vinalopó Mitjà	2	1	50
Conjunt	258	116	44'9

A l'apartat de municipis representats només estan comptabilitzats aquells que avui continuen sent-ho. La resta, fins a 138, s'inclouen dins d'aquests.

Si tenim en compte tots els municipis de les 14 comarques que hi figuren al recompte, la representació municipal no arriba a la meitat. Aquesta minsa representació es rebaixa més, si agafem tots els municipis del país, ja que el percentatge de representació és del 23'8%, que és quasibé la quarta part.

Quant al volum demogràfic representat, calculem que se situa entorn al 25 per 100, si relacionem la població del recompte del 1646 amb la del 1667. Aquest percentatge el podem considerar bastant representatiu, sobretot alhora de veure l'augment experimentat per tot el territori que, com ja hem assenyalat se situaria al voltant del 5'4 per 100 sense rectificar els recomptes, i del 13'8 per 100 amb aquests corregits.

Fent una anàlisi més detallada de les comarques, veurem que n'hi ha 8 on apareix la capital comarcal corresponent, algunes amb un pes demogràfic important, com Alacant, Alcoi, Alzira, Ontinyent i Xàtiva. Tot això, ens porta a comparar les densitats d'aquelles comarques representades per un 20 per 100 o més dels seus efectius municipals.

QUADRE VI

Densitat comarcal, 1646 i 1667 (h/km)

	1646	1667
L'Alacantí	26'1	31'4
Marina Baixa	15'1	21'5
Marina Alta	7'3	8'5
El Comtat	13'6	14'3
L'Alcoià	18'4	22'4
La Vall d'Albaida	27'9	28'9

	1646	1667
Ribera Baixa	21'4	19'9
Ribera Alta	23'9	24'9
La Costera	36'6	40'2
L'Horta	28'4	39'0
Conjunt	23'3	26'8

No hem inclòs el Vinalopó Mitjà per l'es casa representativitat d'un sol municipi en una comarca que en té dos.

Atenent-nos a les dades anteriors podem deduir tres coses. En *primer lloc*, l'augment demogràfic de les comarques litorals comença ja al principi de la segona meitat del segle XVII (l'Alacantí, les dues Marines i l'Horta), excloent-hi les Riberes del Xúquer, on són encara palesos els efectes de l'expulsió morisca i les negatives conseqüències dels aiguamolls, que en bona part s'estenien per la Ribera Baixa i zones limítrofs de l'Alta.

En *segon lloc*, hi ha una certa estabilització de les densitats d'algunes comarques interiors (el Comtat i la Vall d'Albaida), fet que no alcança tant a aquelles comarques on el pes de la seua capital es decisiu (l'Alcoià i la Costera). Possiblement, l'aturament demogràfic de la Vall d'Albaida fos el resultat d'una emigració cap a comarques properes i més riques. Aquesta tendència emigratòria l'hem poguda comprovar en nombrosos pobles de la Ribera per al segle XVIII i últims decennis del XVII, ja que als llibres parroquials de matrimonis hi figuren nombroses persones procedents de la Vall d'Albaida⁵.

Finalment, i en *tercer lloc*, l'increment de la densitat mitjana (que seria molt més elevada si disposéssim de més dades locals) entre un any i l'altre ens confirma de nou el que venim senyalant, és a dir, que l'augment de la població valenciana començà en els primers anys de la segona meitat del segle XVII, quan ja s'havia deixat enrere les nefastes conseqüències de les crisis de mortalitat finals dels anys 40 i primers 50, que sens dubte foren els anys de més baix nivell demogràfic per a tot el conjunt del país. A partir d'ací es mamprendria la recuperació demogràfica.

3. LA POBLACIÓ MILITAR I L'ECLESIASTICA

Les característiques del reclutament i de les *lleves militars* de l'antic règim feien que el percentatge de les persones dedicades a aquests afers fossin realment de poca importància. Només les ciutats grans, o aquelles situades a la costa amb una certa situació estratègica, comptaven amb una quantitat de persones de

⁵ La procedència de les comarques indicades és evident, ja que així ho hem pogut comprovar en els llibres de matrimonis de 19 arxius parroquials de la Ribera (16 de l'Alta i 3 de la Baixa).

relativa importància de professió militar, que en molts casos vivien ja retirades.

No disposem, com a exemple de comparació, de cap altre cens o recompte vàlid amb xifres referides a militars. Això ens ha portat a confrontar els percentatges amb els del 1786, veient com per al 1667 la població militar valenciana del territori estudiat representava un 1'06%, que és quasibé el doble de la del cens de Floridablanca, amb un 0'57%. El no disposar de dades de poblacions com Dénia, Sagunt, Castelló i, sobretot, València, ens fa creure que el percentatge hagués pogut ésser molt més elevat.

La major part de la població militar es concentrava als pobles costanencs (65'2%) degut al pes que en aquests tenien municipis com Alacant o Altea, que juntament amb la Vila Joiosa formaven els pobles del litoral amb més població militar. La resta, el 34'8%, es repartia entre un total de 22 llocs i viles, destacant-ne Ontinyent i Alcoi.

La població censada com a cavallers era molt escassa, ja que únicament figuraven com a tal el 0'33%, dels quals un 74% vivien a Xàtiva, i la resta se'ls repartien Alzira (19%) i Montesa (7%). El no comptar amb les dades de la ciutat de València, el percentatge que hem tret és realment insignificant.

Quant a la *població eclesiàtica*, representava el 1667 un 3'21%, sensiblement inferior al 4'24% del 1786, encara que, a l'igual que en la població militar, també ací la manca de dades de viles i ciutats importants rebaixen el percentatge del que correspondria a la realitat. Naturalment, les màximes concentracions de població se situaven a les viles grans (Alacant, Xàtiva, Ontinyent, Alzira) i a les que comptaven amb convents (Bocairent, Carcaixent, Benigànim).

4. L'ÍNDIX DE VIDUÏTAT

En el recompte de 1667 figura el nombre de vídues que paguen i el de les vídues pobres, el qual és important per a conèixer alguns aspectes demogràfics relatius a la viduïtat i el que això comporta. D'entrada direm que el percentatge de dones vídues per al conjunt territorial estudiat era per a aquest any del 2'92%, que podem considerar baix si el comparem amb el 4'28% que ens dóna per al mateix territori el cens de Floridablanca. Com sempre, però, hi ha diversitat comarcal.

QUADRE VII

Distribució comarcal de la viduïtat femenina en 1667 i 1786 (%)

	1667	1786
L'Alacantí	2'62	4'75
Marina Baixa	3'49	4'14
Marina Alta	2'79	3'28
El Comtat	3'33	3'09

	1667	1786
L'Alcoià	3'46	3'41
La Vall d'Albaida	2'94	3'67
Ribera Baixa	3'45	4'44
Ribera Alta	2'45	4'89
La Costera	2'64	4'81
L'Horta	2'21	3'45
Conjunt	2'92	4'28

Elaboració pròpia.

Solament el Comtat i l'Alcoià redueixen lleugerament els seus percentatges d'un cens a l'altre. Contràriament, hi ha comarques, com la Ribera Alta, que el doblen, mentre que l'Alacantí i la Costera també els augmenten espectacularment.

Aquestes diferències ens fan pensar, lògicament, en una desigual mortalitat masculina, més baixa durant el 1667 i més alta el 1786. L'explicació de tot això potser estaria en que en la segona meitat del XVII la població masculina era més jove degut als corrents immigratoris de la primera meitat de segle, cosa que ja no succeïa 120 anys més tard, quan justament la immigració ja s'havia aturat. A més, és possible que la major intensitat de les crisis demogràfiques anteriors al 1786, però properes a aquest any, produïren una mortalitat més elevada que repercutís més en la viduïtat⁶. Referent a aquesta circumstància, hem d'assenyalar que, almenys pel que fa a la Ribera del Xúquer, hi hagué sempre una mortalitat masculina superior a la femenina durant el primer decenni matrimonial, cosa que no encara ha estat estudiada, però que ja es detecta per a aquesta comarca durant el segle XVII⁷, i que podria estar relacionada amb la humitat que envoltava el treball masculí als arrossars, en clara expansió durant l'època que estudiem.

Per altra banda, el recompte de 1667 ens divideix les vídues en: les que paguen i les pobres, essent aquestes el 19'25% del total de les vídues. Aquest percentatge és realment molt elevat, sobretot si el comparem amb el total de pobres que dóna el cens i que a continuació veiem.

5. EL NIVELL DE POBRESA

Hi ha pocs estudis fets sobre el pauperisme valencià de l'antic règim, potser perquè ha estat un tema que no ha interessat tant com d'altres, o perquè no hi ha

⁶ Sobre les crisis de mortalitat valencianes, cal veure el treball de BERNAT MARTÍ, J.S. i BADENES MARTÍN, M.A. (1988): Cronología, intensidad y extensión de las crisis demográficas en el País Valencià (siglos XVII-XIX), dins del ja citat *Estudis sobre població...*, pp. 537-557.

⁷ ARDIT LUCAS, M. (1988): Creixement demogràfic d'una població d'Antic Règim. El Marquesat de Llombai entre 1620 i 1705, dins *Estudis sobre la població...*, p. 337.

les suficients fonts que permeten estudiar-lo. En el nostre cas, hem utilitzat els llistats nominals del recompte, ja que divideixen la gent, com hem dit anteriorment, en pagadors i pobres, i dins d'aquests s'especifica si són o no vídues.

El tipus de pobre que se censa és aquell que podríem denominar perpetu (= permanent), que en certa manera era un pobre oficialment reconegut, ja que se li permet de no pagar impostos. Aquesta forma de pobresa, molt arrelada en la societat d'aquell temps, era la que gaudia de les organitzacions assistencials i benèfiques. Eren els anomenats pobres de solemnitat, que en moltes ocasions hem vist a les partides de defuncions amb aquesta mateixa expressió o les de pobre de l'hospital o pobre de la parròquia, noms que ja ens indiquen la seua "oficialitat".

No hi ha dubte, que les vídues formaven un grup bastant nombrós dins d'aquest nivell de pobresa. Així, dels 1.406 veïns pobres que es relacionen el 1667, un 27'7% són vídues. Hem de constatar, però, que parlem de veïns i que, per tant, el nombre de pobres era més elevat que els esmentats 1.406, que, per altra part, suposaven un 8'1% del total de la població valenciana enregistrada al recompte.

El repartiment quantitatiu dels pobres segons el nombre de veïns de cada localitat no proporciona grans diferències, ja que tant la població urbana com la rural estava sempre exposada a contínues crisis de subsistència, pèrdua de treball, difícils conjuntures econòmiques, endarreriment en els sistemes d'exploració agrícola, etc. Tot això conduïa inexorablement a la pobresa.

QUADRE VIII

Distribució de la pobresa el 1667 segons el tipus de poblament (%)

			Nombre nuclis	% sobre la població
Nuclis de	> 1.000	veïns	2	9'21
"	de 501-1.000	"	4	11'00
"	de 251-500	"	16	7'75
"	de 101-250	"	15	8'03
"	de 51-100	"	21	7'78
"	fins a 50	"	77	3'82

En el total dels nuclis falten 3 pobles, dels quals n'hi ha dos sense identificar i l'altre, Cabdet, no pertany avui al País Valencià.

Els pobles més petits tenien un percentatge de pobresa bastant més baix que els altres degut a que la base econòmica agrària necessitava més mans per a treballar, i d'aquesta manera les possibilitats d'atur en una població d'escassa quantitat eren molt reduïdes, sempre, és clar, que un incident climàtic no convertís en pobres no solament als jornalers, sinó també als petits propietaris.

En un segon grup, prou igualat, s'han de situar als nuclis entre 51 i 500 veïns, on les repercussions negatives de l'economia local es feien sentir més i, en conseqüència, l'augment de la pobresa era més evident. Així, als pobles de més de 50 veïns, hauriem de situar un tipus de pobre més "ocasional", a causa precisament de la incertesa i de la inseguretat de l'agricultura en determinades circumstàncies desfavorables.

Finalment, els llocs més poblats, que en aquest cas i per aquella època podriem qualificar d'urbans o semi-urbans, eren els que disposaven d'uns percentatges més elevats de pobres permanents, ja que era en aquestes localitats on solien situar-se les cases d'assistència i caritat. Eren els pobles on hi havia els "rics" i, per això mateix, per contrast, on abundaven més els pobres.

En resum, el nivell de pobresa de l'àrea estudiada no el podem considerar alt. Altra cosa seria si disposéssim de les dades de la ciutat de València. Tanmateix, i a la vista de les referències que posseim, no podem estar d'acord amb el 20 per 100 de pobres estimats per F. Braudel per a les zones mediterrànies. En tot cas, sempre estarien bastant per sota dels percentatges de pobresa de l'interior d'Espanya per a l'època moderna⁸.

6. CONCLUSIONS

Dues coses volem destacar alhora d'extraure conclusions: l'aprofitament demogràfic del recompte de 1667 i la situació socio-demogràfica de la part de població valenciana exposada.

Pel que fa a l'estimació del recompte, hem vist com, malgrat tots els defectes que pugua haver-hi, s'ha de tenir en compte les seues xifres quan s'haja d'estudiar la població local o comarcal del País Valencià durant la segona meitat del XVII. L'augment demogràfic que representa el cens respecte del de 1646 confirma allò que ja es venia creient: l'increment demogràfic valencià començà immediatament després dels anys 40, quan es van assolir els nivells més baixos de població. Aquest creixement del conjunt de les terres valencianes abraçà la major part de les comarques, les quals augmentaren les seues densitats.

Per una altra banda, els breus estudis sobre la viduïtat i la pobresa valencianes d'aquella època ens mostren un país que, curiosament, sosté uns índex menys elevats que en les darreries del segle XVIII, centúria que com sabem es creu que fou decisiva per al desenvolupament demogràfic i econòmic del País Valencià. En aquest sentit, creiem que s'hauria de revisar alguns tòpics sobre el XVII valencià, sobretot allò que fa referència a les negatives repercussions, econòmico-demogràfiques principalment, de l'expulsió dels moriscos. A més, i salvant el parèntesi que representà la guerra de Successió, caldria plantejar-se que el gran desenvolupament demogràfic valencià es va iniciar al començament de la segona

⁸ MAZA ZORRILLA, E. (1987): *Pobreza y asistencia social en España, siglos XVI al XX*, Secretariado de Publicaciones, Universidad de Valladolid.

meitat del segle XVII, mentre que el segle XVIII fou una continuació esmorteïda de la centúria anterior, sobretot a partir del 1760⁹.

Naturalment, no hem exhaurit les possibilitats de l'aprofitament del recompte fiscal del 1667. Només hem vist determinats aspectes relacionats amb la població, a més de facilitar les dades numèriques d'una bona part del territori valencià, i tot amb la finalitat d'ajudar un poc més en la seua investigació i millor coneixement.

---

⁹ La desacceleració demogràfica del País Valencià durant l'últim terç del segle XVIII és corroborada per ARDIT LUCAS, M. (1991): Un ensayo de proyección inversa de la población valenciana (1610-1899), al *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, IX-3, pp 27-47. A nivell de la Ribera del Xúquer, també ha estat comprovada aquesta hipòtesi per TEROL GRAU, V. (1992): *Estudi demogràfic de la Ribera del Xúquer (País Valencià), segles XVII-XX*, Tesi Doctoral, Dept. de Geografia, Universitat de València.

APÈNDIX

Comarques i pobles	E	C	Classificació dels veïns				Pa	VPa	Total VEÏNS
			M	Po	VPo				
L'ALACANTÍ									
Alacant	68		94	96	30	1.236	67	1.494	
Vilafranesa Sant Joan, Beniali i Benimagrell	7			6	2	18		24	
Busot	4			12	4	333	50	352	
Muchamel i Alqueries	12		2	4	7	60	3	68	
Xixona	18		8	16	7	279	25	309	
Torre de les Mansanes				49	22	586	94	661	
						16	2	16	
LA MARINA BAIXA									
Altea	1		22	27	7	111	5	161	
Benisa	4			6	5	248	49	258	
Bolulla	1					14	1	15	
Calp	2			2	1	80	4	84	
Finestrat	1			10	3	73	5	84	
Orgeta	1			7	4	62	5	70	
Teulada	3			10	7	221	29	234	
La Vila Joiosa	6		4	20	7	302	41	332	
LA MARINA ALTA									
Benigembra				6	1	17	3	23	
Castell de Castells	1					45	7	46	
Parsent	1					28	5	29	
Rafol	1					14	1	15	
Sagra						21		21	
Sanet y Negrals						18		18	
EL COMTAT									
Alcolega, Belliganim i Beniafer	1			6	2	51	4	58	
Alfara	1			3		52	4	56	
Balones	1			1		19	3	21	

Comarques i pobles	E	C	Classificació dels veïns				VPa	Total VEÏNS
			M	Po	VPo	Pa		
Benasau						35	2	35
Benilloba	1			8	6	84	13	93
Benillup				1	1	17	1	18
Benimarfull	1			2	1	22	2	25
Benimasot					11		11	
Cella			1			21	1	22
Facheca	1					14	2	15
Famorca						6	1	6
Gorga	1			2	1	24	3	27
Lorcha				4	2	58	4	62
Planes, Margalida, Benalfaqui, Catamarruc i Almudayna	3		3	9	2	77	18	92
Sollos						8		8
L'ALCOIÀ								
Alcoi	17		11	68	23	732	61	828
Bañeres	1			5		83	10	89
Benifallim	1			4	1	43		48
Biar	11			51	19	392	73	454
Castalla	11		1	28	8	301	57	341
Ibi	8		24	4	286	37	318	
Penàguila	7		11	2	150	16	168	
LA VALL D'ALBAIDA								
Agullent	5		3	14	6	147	21	169
Aielo	1		1			103	3	105
Alfarrasi	1					30	2	31
Bellus	1					31	5	32
Benigani	19		1	31	8	227	42	278
Benisuera			1			21	2	22
Bocairent	21			31	5	326	39	378
Guadasequies			1	1	1	22	3	24
Montaverner	1					40	3	41
Olleria	12			31	8	323	32	366
Ontiñent	41		16	107	29	674	63	838
Quatretonda				1		17		18
Sant Pere	1			1		17	2	19

Comarques i pobles	E	C	Classificació dels veïns				VPa	Total VEÏNS
			M	Po	VPo	Pa		
LA SAFOR								
Beniredra	1			5	3	34		40
Benifaio de la Vall de Alfandech	1			4	2	54	4	59
Simat	1			8	1	94	3	103
Alcudiola						3		3
Barig						10		10
LA RIBERA BAIXA								
Albalat de la Ribera	1		3	6	4	105	6	115
Almusafes	1			8	3	60	7	69
Corbera	1					18	1	19
Fortaleny						19	4	19
Poliña						44	5	44
Riola						54	13	54
Cullera	7					178	17	185
Sueca	6			18	5	303	50	327
LA RIBERA ALTA								
Alcantera	1		1			24	1	26
Alcudia de Carlet	7			11	3	250	40	268
Montartal						19	3	19
Algemesi	9			5	3	275	27	289
Alsira	32	11		100	26	457	32	600
Alqueries						9		9
Moncada						4		4
Toro						5		5
Benexida	1			1		36	5	38
Benifaio de Falco	1		1	6	3	50	7	58
Benimuslem	1			1	1	13	15	
Puchol	1			1		12	1	14
Carcaixent (amb Cogullada)	16		2	94	9	362	41	474
Vilanova de Castello	6			23		147	1	176
La Enova	1			1		25	3	27
Sans						14		14
Guadasuar	8			12	2	128	16	148
Manuel	1					36	4	37
Abbat						8	1	8

Comarques i pobles	Classificació dels veïns						Total VEÏNS	
	E	C	M	Po	VPo	Pa		VPa
Faldeta						19	2	19
Torreta						12	1	12
Montroy			1			8	1	9
Monserrat	1			1	1	23	3	25
Pobla Llarga	2			14		83		99
Rafelguaraf	1					6		7
Berfull						5	1	5
Tosalet						8	1	8
Sant Joan				6		13		19
Senera	1			1		15		17
Toris	1			14	3	80	8	95
LA COSTERA								
Barcheta	1			2		14		17
Canals i								
La Torre	5			12	6	138	12	155
Ayacor	1		1			22	2	24
Cerda	1			1		13	3	15
Estubell						9		9
Genoves	1		1	2		38	2	42
Alboy						7		7
La Grancha				1		25		26
Llanera, Cayrent i Carbonell	1					40	4	41
Torrent de Xativa				1		17	2	18
Fenollet						17		17
Miralbo						8		8
La Llosa	1			2		25	1	28
Monteça	6	4		9		136	18	155
Novelle	1					9		10
Rogla	1			1		27		29
Corbera				1		29	4	30
Torella						23		23
Vallada	3			12	4	168	20	183
Valles	1			1		22		24
Xativa	66	43		164	45	1.055	118	1.328
Anahuir						13		13
Surio						14		14
Torre dels Frares						9		9
Torre de Lloris	1					16		17

Comarques i pobles	Classificació dels veïns						Total VEÏNS	
	E	C	M	Po	VPo	Pa		VPa
L'HORTA								
Albal	1					60	5	61
Aldaya	1					94	8	95
Alfagar	1					37	3	38
Behenetuser	2					29		31
Catarocha	1			8	4	205	13	214
Maçanasa						12	1	12
Payporta	1					58	6	59
Picanya	1					39	4	40
Vistabella				4		20	2	24
Quart	2		1	16	2	120	10	139
Silla	1			6	1	96	3	103
Torrent	6		2	26	9	386	34	420
Chirivella	1			8	1	50	8	59
LA FOIA DE BUNYOL								
Setaygues	1			6		45		52
LA CANAL DE NAVARRÉS								
Engera	16			24	4	316	51	356
VINALOPÓ MITJÀ								
Monfort	5			24	4	142	11	171
TOTAL	540	58	182	1.386	384	14.971	1.579	17.137

E	=	Eclesiàstics
C	=	Cavallers
M	=	Militars
Po	=	Pobres
VPo	=	Vídues pobres
Pa	=	Pagadors
VPa	=	Vídues pagadores

Notes:

El total de veïns és el resultat de sumar E + C + M + Po + Pa.

No s'ha inclòs dins d'aquesta relació tres localitats: dues per ésser irreconegudes i la tercera, Cabdet, per no pertànyer actualment al País Valencià. El total de veïns de totes tres poblacions és de 457.